

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистг партиясының Тыва область болаш Кызыл хоорай комитеттериниң, ажылчы чонбар депутаттарының область Советиниң органы

1953
сентябрь
8
ВТОРНИК
№ 175 (2860)
6Р189 20 КОП.

Дайынны тайбын тиилээр (1 арын).
Күскү хову ажылдарын организастыг чорудар (1 арын).
М. Келчевский. — Ясная Поляна (2 арын).
СЭТА-нын медеглели (2 арын).
П. Калинин. — Колхозтарда орулга,

чарыгдал сметазын шынгы сагыр (3 арын).
Б. Шулецов. — Чехословакиянын национал маадыры (3—4 арыннар).
Тыва дылда чаа номер (3 арын).
Редакцияга чагаалар (3 арын).
Улус демократиянын чурттарын да (4 арын).

Синьхуа агентилели Кореяда турган шериглерни күчүлел-биле «шилдериниң» америк методтарынын дугайында (4 арын).
Голландияда дайыга удуур көөн-нериниң өзүлдеси (4 арын).
Барын Германия эрге-чагыргаларынын чаа чөлгээзи (4 арын).

Нийтининг малын таарымчалыг кажалар-биле хандыраар

Партиянын XIX съездининг бешки беш чыл планынын талазы-биле директивалары колхозтарда нийтининг малынын баш санын улам ынай жөвүдери-биле кады оон продуктулуун дыка өстүрер деп айтып турар.

Бо сорулганы чедишкенин ботандыраар дээш партия биле чак сөөлгү үеде сонгаарладып болбас эн чугула хемчеглерни чорудуп турар. Ол хемчеглерни иштинде колхозтарга быжыг чөм-суурну тургузары-биле чергелештир нийтининг малын баш санын эки, таарымчалыг кажалар-биле хандыраары база бир улуг черин ээлеп турар.

Бистин областың колхозтары сөөлгү чылдарда күрүнениң берип турар материалдыг дузаламчынын ачызы-биле мал кажаларынын тудушкунун дыка калбарткан. Колхозтарда чыл бүрү улуг, биче малдарын чаа-чаа кажалары, ха-ван болгаш күш кажалары ажыг-далда кирип турар болгаш оларын чамдызы чангыс аай төлөвилел-биле кылдынып турар. Эрткен чылдарда мал кажаларынын тудуш-кунунун планын Бай-Тайга районун колхозтары багай эвес күүсө-дип келген. Ол район бо чылын нийтизи-биле 37 кажалар тудар тур-гаш, сентябрь 1-ге чедир 21 кажалар шуут дооскан болгаш 4 кажалар тудуп турар. Ам арткан кажалар-ларны колхозтар ноябрь 1-ден бээр тудуп доозар деп соошлалыг хү-лээгин алган. Ол ышкаш Бары-ан-Хемчик районунун «Больше-вик» көдээ ажыл-агый артели план өзүгээр 8 кажалар тудар тургаш, ам 6-ны доозуп алган.

Мурнакчы колхозтар ажылды шын организастал, доктаамал тудуг бригадаларын тургузуп, тудуг мате-риалдарын өй-шаанда белекеш ап, тудуг ажылында сөзөп барыдалаар чорукту узуткап, тудугларын соок дүжериниң бетинде доозуп алып дээш демисеип турарында эки көргүзүлгө болуп турар.

Чамдык көргүзүлгө-биле чергелештир областың колхозтарында нийтининг малын чыгыч оран-суур-биле хандыраарынын планы нийтизи-биле багай күүсетинип турарын демдеглээр керек. Сентябрь 1-нин медеэзи-биле алырга, колхозтарда тудуп дооскан мал кажалары чыл-дын планынын чүгө 19,1 хуузу болуп, а тудуп турар кажалар 30 хуузу болуп турар. Оон иштинде Улуг-Хем, Өвүр, Тожу районнарын колхозтарында чангыс-даа кажаларны тудуу доозулбаан. Чөөн-Хем-чик районда чүгө 3 кажалар, Сүт-Хөд районда 2 кажалар, Танды, Тес-Хем районнарда 4—4 кажалар доозулган болгаш оларнын тудуп турар кажаларынын саны база-ла шоолуг эвес. Оон ынай эрги кажалар-ларын септээр, өдөөн бөдүп курга-дыр ажылдар моон дора чоруп турар.

Нийтининг малын чыгыч оран-суур-биле хандыраарынын ажыл-агый болгаш политикаг ужур-тузанын чедир үнелөөни турарында колхозтарда малдын баш санынын өзүлдесинден кажалар тудушкуну дыка хоюлап турар. Оон түнелинде ыштын соок үезинде малдын бир чамдын ажык черге тургузар ужурга таваржып турар. Бо чорук малдын баш санын өстүреринге бол-гыч оон продуктулуун бедидеринге шатык болуп турбуйже мал ажы-лынын тудугларынын бо хүнгү бай-далы районнарын партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органи-арын база колхозтарын боттарын дүвүрөтпейн турар.

ССРЭ-нин Дээди Советининг беш-ки сессиясында эш Г. М. Маленков-тун чугаалааны болза: «Мал ажылы-нын хөгжүлдесинге шыдажыр ара-жок жоюдаашкынын узуткап чок

кылар, быжыг чөм-суурну тургузар, малдын баш санын болгаш куштар-ны кажалар-биле хандыраар, мал ажылынын продуктулуун шынгы бедидерин болгаш мал, ылангыя инектин баш санынын өзүшкунунун улам дүрген темпелерин чедип алып ужурулгусу эвес».

Ам кыштаглаашкын чоккушуп олурар. Колхозтарда мал ажылынын тудугларынын темпизин күштелдери сонгаарладып болбас сорулга. Колхозтарда тудуг бригадаларынын составын четелеп, тудугжыларын бир чамдын мал кажаларын тудар болгаш септелге чорударында доктаамал тургузары чугула. Тудуг-га малчыларнын боттарынын кир-жилгезин база хандыраар ужурулгусу. Кыштаглаашкынын бетинде ыяавы-ла бүрүн доозулган турар кылдыр кажалар тудулганынын график-планын эдеп тургузар болгаш оон шынгы сагып күүсөдирин организастаар. Мал кажаларынын тудуунун тала-зы-биле күрүнениң берип турар чээ-ли дузаламчыларын колхоз бүрүзү ыяавыла бүрүн ажыглаан турарын чедип алып керек.

Тудуг ажылын бичи-даа үзүктел-дирбес төлөөдө, ыш белекелдин болгаш оон сөөртүлгезин организастаарыне улуг кичээниң салыры чугула. Сөөртүлгө талазы-биле машина-трактор станцияларынын тала-зында колхозтарга боттук дузаны чедирер ужурулгусу. Ыштан аңгыда, мал кажаларынын тудуунга самал, дой-дувакар дээр ышкаш чер-чери-ниң тудуг материалдарын ажылаары-нын дуржулгазын сөөлгү чылдарда элөөн хөй колхозтар көргүзүп турар. Ам үеде, ылангыя ыш материалы ырак колхозтарга бо практиканы ажыглаары чугула.

Кыштын кадыг-берге байдалын дайын нийтининг малынын чүгө баш санын менди камгалап алып эвес, харын оон күш-деңгилдезин кудулат-чак болгаш продуктулуун бедидер ужурулгусу. Моон ужурунда кажалар тудугларынын чүгө санын сүрбейн, харын шынары дээш демисеип керек. Ам үеде чамдык колхозтарда чангыс-аай төлөвилел-биле туткан кажаларынын шынары коңуг куду-ыяжы чинге, ханалары шаараш, сон-га, хаалгазын хандып турар. Кажалары тударда олар-билтиренин төвүн барымдалаар болгаш мал ажы-лынын фермаларына улуг күш кир-дер ажылдары моон сонгаар меха-низастаарына таарышкан, база оларын иштинде мал чөмгерер чер-лер болгаш өске-даа дерилгелер кылдынган турар ужурулгусу.

Чаа кажаларыны тудары-биле чергелештир бар турар кажаларын септээр, иштин кургагалар, дезин-фекциялар ажылдары база чорудар. Бир эвес күстүн чыгыч чыгыч эртирлелер болза, өл-шык, соок ка-жааларга малды тургузар ужурга таваржыр апар төлөөдө, маанай жо-жудаашкынын канчап-даа болдур-базы чугула.

Партия райкомнары болгаш эге организациялар кыштаглаашкына белекелдин бо чугула адырныч удурулганы болгаш контролду кошкадып болбас. Колхозтарын тудуг бригадаларынын болгаш тус-туз тудугжыларын ортузунга полит-массалыг ажылды күштелдирер, социалистг чарышты калбартыр, мур-накчыларын дуржулгазын неперед-дир керек.

Дүрген, кедилг быжыг, чник өртөктиг кылдыр тудар—бистин сорулгавыс бо. Колхозтарда бүгү мал кышкы үеде чыгыч, таарымча-лыг оран-суур-биле бүрүн хандыр-тыгын турар ужурулгусу.

Кызыл хоорайда партия өөредилгези өгелөөн

Партиянын Кызыл хоорай коми-тетининг чанында марксизм-лени-низмниң кежээки университетиди 1953—54 чаа өөредилге чылын сен-тябрь 1-ден эгелей берген. Эрткен чылын университеттинг I болгаш II курстарына шупту 170 дынакчы өөренип турганында бо чылын 50 кижин хөй болуп турар.

Партия хооркомунун кежээки школаны өөредилгезин база эгелей берген. Ону эрткен өөредилге чылын-да 48 кижин доозуп үнгөн, ышчаар-да I курста турган 44 кижин шыгал-дазын бедик шынарлыг туткаш, бо чылын II курста шупту шилчезинер. Кежээки партшколанын I курау бо чылдын 62 дынакчыларын.

ДАЙЫННЫ ТАЙБЫН ТИИЛЭЭР!

Москванын Сталин аттыг автоза-водуун бирги дериг-херекселдер цехинин делгем бажыныга улуг ло-зунгуну аскап. «Дайынны тайбын тиилээр!» деп ында бижитинген со-стер бүгү совет кижилерин угаан-бодалын болгаш сеткил-сагыжын илередиң турар.

Дөрт цехтеринин коллективтери-нин хуралын үшкү дериг-херексе-лер цехинин начальниги эш Куди-нов ажыткап. Автозаводтун кижизиткени, тайбын камгалалынын Совет Комитетинин кежигүнү, Сталин-чын шанналыды лауреады С. В. Да-выдовка ол сөз берген.

Бүгү делегейин бүгү-ле чөрүд-дээрин тайбын арга-биле шит-пирлээр дээш демиселге чаа орукту айткан болгаш тайбын тала-лакчыларын фронтунун калбар-тырынга болгаш быжыглаарына арганы берип турар Тайбынын Бүгү-делегей Чөвүлелинин Будапешти-ге болган сессиянын дугайын эш Давыдов чугаалаан.

Эш Давыдовтун оон ынай чуга-лааны болза, чугаалажышкынын оон оруу күрүнелер аразында мар-гылдаалыг айтырылганы шитпир-лээринге орук болурун бүгү чурттар-нын улус массалары изин-биле кү-зөп турарлар.

Кореяга тайбынчылыгын чарган чорук тайбын таламчыларын у-луг тиилелгези болуп. Бо тайбын-чылыга болза, хамыктын мурнунда тайбынча ынакшылдыг кижин төрөл-гетенин дайын кыпсыкчыларына удуур демиселин түнелди болуп. Ол ышкаш тайбын таламчылары-нын улууг тиилелгези болза, Берлин-ге болган өчүк-чөңгөлдерин чү-рөшкыны болуп.

Тайбынын Бүгү-делегей Чөвүл-

елин Будапештиге болган сессия-зын шитпирлерин совет улус изин-биле делгем турар. Совет улус бүгү делегей байдалынын хөгжүл-дэин үргүлчү хайгаарып, тайбын быжыглаарына бүгү-ле чүддерин кылып турар.

Уластарын чоккушалажышкы-нынче, культурагы, экономиктиг болгаш эртем харылааларын экижидилгезинче болгаш хөгжүл-дэинче уланган Совет чазактын тай-бын политиказын бистин улусузув дөткөп турар болгаш чүлүзүнү турар.

Совет Эвилелинин тайбынча ынак-шылдынын херечизи болза, улус-туз чагай чоруун үзүктөл чок бедидеринин талазы-биле оон иш-ки политиказы болуп. Чурттуң ажыч-чынарын амырларын улам-на эки кылдыр—ак сеткилдиг кижин бү-рүзүнге билдиндир бо политиказын сорулгасы бо-дур.

Герман айтырыгы тайбын арга-биле шитпирлээрин дугайында айтырыгы талазы-биле Франция-нын, Англинниң болгаш АКШ-тың чазактарына бо чылдын август 15-те чоруткан нотада айткан Совет чазактын саналарын совет улус чангыс эп-сеткилдиг дөткөп турар. Герман Демократтыг Республика-биле Совет Эвилелинин чазактары-нын аразына болган чугаала-жышкынын түнелдерин совет кижилер улуу-биле чүлүзүнүп кө-ргөн. Бо чугаалажышкынар — тайбын дээш демиселге улуг салым-кын болгаш бүгү делегейге тай-бынын эрге-ажыктары дээш совет болгаш герман уластарын найыра-ын быжыглаарынын оруунга чугу-ла үе-чада болган. Бо чугаала-жышкынын чоруп турган үе-

зинде герман айтырыгы чөптүгү-биле шитпирлээрин чедип алырынга, демократтыг болгаш тайбын эге-лерге Германиянын чангыс-эвил ка-тап тургузарына болгаш тайбын керээни дүрген чарарына бодуун шитпирлерин Совет чазак көргү-сөк.

Бүгү-делегейин бүгү-ле маргыл-даалыг айтырылганы чугаала-жышкынын оруу-биле шитпир-лээр дээш демиселди калбар-тырынын талазы-биле Тайбынын Бүгү-делегей Чөвүлелинин шитпир-рин совет улус чогуур өйүндө бол-ган деп санап турар. Бис оон прак-тиктиг ажыл-херектер-биле дөткөп бис—деп Давыдов медеглээ.

Спасарылар бригадир эш Спири-доновтун чугаалааны болза, үшкү дериг-херекселдер цехинин ажыл-дакчыларын коллектив тайбын камгалалынын Совет Комитетинин калбак пленумунун резолюциязын бүгү совет кижилер ышкаш ха-ны чүлүзүнүп-биле дөткөп турар.

Бирги дериг-херекселдер цехинде партия бюрозунун секретарынын орапакчызы эш Федин илдирге үнүп келген. Бүгү-делегей айтыр-ылганын тайбын шитпирлээринге моондак болуп турар тайбынын бүгү хоралакчы күштеринин чим-еи-нишкенин долузу-биле сойгалап илереди дээш совет улус туржур деп ол медеглээ.

Мурнакчы ажылчын, шифовщик комсомолчу Уколов база чүве чуга-лаан.

Хурал мынды шитпирин чангыс эп-сеткилдиг үндүрген: «Бүгү-делегейге тайбын быжыглаарыне, бүгү чурттарын улустарынын ара-зынга экономиктиг болгаш культу-ралыг кады-ажылдажылгаларын

хөгжүдеринче уланган Совет чазак-тын политиказын изин-биле чүлү-зүнүп көрүп, дөткөп тур бис.

Реакциянын болгаш фашизмниң кара күштеринге удуур демиселге бүгү аар-бергелерни боттарыстын эгинеривиске чүктөп эрттирген бис-терге, совет кижилерге тайбын бол-за, бистин экономикастың хөг-жүлдесинге, улустун үзүктөл чок өсүп турар материалдыг болгаш культурагы негелделерин бүгү та-ла-биле хандыраарына амырларчы чугула керектиг.

Тайбынын Бүгү-делегей Чөвүл-елин Будапештиге болган сессия-зын, тайбын камгалалынын Совет Комитетинин пленумунун шитпир-лерин бистер, дериг-херекселдер цехтеринин ажылчынары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчыттары дөткөп, бешки беш чыл планынын үшкү чылынын планын хуусаа бетинде күштеринге бүгү күжүвүстү бүгү аргавызы улам улуг күштер-биле киверивиски хүлээнип тур бис.

Төрөөн Коммунистг партияны долгалдыр сыйрып катышкан совет улус тайбын дээш демисеип турар бүгү депшилгелги кижин төрөлгетени авангардына муриакчы болуп дээринге быжыг идеалисти иле-редип тур бис.

Тайбынын Бүгү-делегей Чөвүл-елин Будапештиге болган сессия-зын болгаш тайбын камгалалы-нын Совет Комитетинин пленумунун ажылдарынын түнелдеринге алдар болдурган хуралдар Москваның хоолой заводунга, «Динамо» заво-дунга, алгы-кеш комбинатына болгаш «Буревестник» фабрикага ол ышкаш болулаан. (СЭТА).

Күскү хову ажылдарын организастыг чорудар

Планын хуусаа бетинде күүсеткен

Күрүнеге тараа дужаалдазы—кү-рүне улуг ужур-дузалыг ажыл бол-уп. Танды районда Калинин аттыг көдээ ажыл-агый артелинин колхоз-чулары дүжүт ажаап алышкынын кыска хуусаада чилерин чокка чору-дарына боттарынын бүгү курлавыр-ларын болгаш аргаларын хергелдэ-и-биле ажаалганы эрестиг чорудуп, күрүне мурнунга хүлээлгезин хуусаа бетинде бүрүн үзе санашканнар. Ол ышкаш МТС-тин колхозка ажылда-ны дээш натура төлөвирин август 30-де күүсеткен. Ам Калинин аттыг колхозтун ажыл-ишчилери 1954 чыл-дын тарылганына хергелдээр-биле эки шынарыг 1300 центнер үрөз-инери уруп алган.

1953 чылдын дүжүдүндөн баштай-гы авансын колхозчуларга бир күш-хунге-ле 1,5 килограмм онаа-жыр кылдыр берип турар.

Дүжүт ажаап алышкынында комбайн эш Поломношников хүнде бүдүрер аял нормазын 2—3 катап ажыр күүсөдип турар. Комбайн тараа хүлээп алгаш сөөртүп турар сөөрткүчүлөр Анкин, Загайченко болгаш Старовойцев олар хүн ир-мазын 1,5—2 катап ажыр күүсөдип, мурнакчыларын одурунда, соци-алистг чарыштын тилекчилери бол-уп турар. Дүжүт ажаап алышкы-нын үезинде агитаторлардан эл-тер Пестикова, Чудаков эки ажаа-дааннар.

Күрүне-биле үзе санашкан

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК (Телефон-биле). Барын-Хемчик районда «Барлык» совхоз (директору эш Ка-занцев, парторганизация секретары эш Огородников) күрүнеге дуjaar тараа планын сентябрь 1-ге чедир 164,5 хуу күүсеткен.

Совхозтун бүгү коллективин өй-лөлдээр, күш-ажылды чөп органи-застаар талазы-биле агроном эш Сигаев, хову бригаданын брига-дир эш Браун оларын бо ажыл-дарга организакчы болганын база демдеглээр керек.

Күрүнеге тараа дужаалдазын чугула үезинде комсомолчу эш По-пованын тараа кургадыр звеносу-хунде 15 тоннанын орунунга 18—20 тонналарын, арылакчы звено (удур-тукчузу эш Шахматова) нормазын үргүлчү 150 хуу ажыр күүсөдип турган. Ындыг ак-сеткилдиг күш-ажыл коллективти хаара туткан, улам калбарып турар.

Кызыл күш-ажылдыг түциели

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Бай-Тайга районда «Дөн-Терек» көдээ ажыл-агый артели (даргазы эш Кунга, парторганизация секретары эш Чымба) күрүнеге дуjaar тараа планын МТС-тин ажылдаанына бээр тараазы-биле катый сентябрь 5-те бүрүн күүсеткен.

Дүжүт алышкынын август 17-де эгелеп тура, оун 25 ажыл хүнне-ринде доозарын колхозчулар хүлээ-ген турган. Күш-ажылдын чөп орга-низастаанынын түнелинде колхоз тараазынын 89,5 хуузу ажаап ап-

ТАРААЖЫЛАРЫНЫҢ ЧЕДИШКИННЕРИ

Кызыл районун Чедерде «Тил-гелге» колхоз (даргазы эш Седен-оол, парторганизация секретары эш Очур-оол) дүжүдүнүн 87 хуузу ажаап алышаан, күрүнеге тараа дуjaar планын хуусаа бетинде күү-сеткен.

Мал чөмнин белектели

Нийтининг малын элекшилдиг чөм суурну тургузар дээш Эрзин районда «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелинин колхозчулары эрестиг ажаалдап турар. Колхозта мал чөмнин белекээр талазы-биле бригада багай эвес ажаалдап, 20351 дөнтөр сигенин, 940 центнер силос-ту белекел алган. Колхозчулар чү-ле машина-биле кезер черлерин си-генин кезип турар эвес, харын буга-лар кыдында, ыяштар аразында сигенинри 48 колхозчулар хол ка-дыры-биле кезип турарлар.

Малга чөмнер белекеленин план-ын күүсөдир талазы-биле ак-сеткил-диг идеякелгил ажаалдап турар кол-хозчуларын саны көвүдөп турар. Машиинист эш Мижит бүдүрер ажыл нормазын 175—200 хуу, сизен са-рааттакчылары эштер Дончун,

Кызыл МТС-тин механизаторлары

Кызыл районда «Совет Тыва» колхоз күрүнеге дуjaar тараа пла-нын чогуур өйүндө күүсеткен. Бо чугу-ла болгаш харысалгалыг аялгага Кызыл МТС-тин ында ажаалдап тур-рар механизаторларынын чүткүлдүг киришкенин демдеглээр чугула.

Анык комбайн эш О. Холоща хүнде 8 гектарын дүжүдүн ажаап алып нормазын үргүлчү 16—20 гек-тар чедир күүсөдип турар. Ол сезон

Күрүнеге тараа дужаалдазынын медеэзи

Районнар аттары	1953 чылдын план-ынын үткөлдө-ниң [хуу-дөткө]
1. Тес-Хем	101,2
2. Эрзин	95,7
3. Танды	76,6
4. Би-Хем	75,0
5. Бай-Тайга	74,5
6. Сүт-Хөл	64,1
7. Каа-Хем	63,9
8. Кызыл	62,5
9. Барын-Хемчик	61,2
10. Чаа-Хөл	60,3
11. Чөөн-Хемчик	57,7
12. Улуг-Хем	46,5
13. Өвүр	19,8

ОБЛАСТЫҢ РАЙОННАРЫНДА ДУЖУТ АЖААП АЛЫШКЫНЫН МЕДЕЭЗИ

Районнар аттары	Белекелер саны [хуу-дөткө]	Бастырылган тарма [хуу-дөткө]
1. Тожу	100,0	—
2. Би-Хем	85,4	81,3
3. Каа-Хем	78,9	70,9
4. Кызыл	76,7	67,8
5. Танды	71,7	68,6
6. Улуг-Хем	65,4	56,8
7. Эрзин	65,3	35,8
8. Тес-Хем	56,6	48,4
9. Чөөн-Хемчик	54,4	48,5
10. Сүт-Хөл	53,0	39,2
11. Барын-Хемчик	50,5	32,0
12. Бай-Тайга	47,6	36,3
13. Чаа-Хөл	44,7	31,2
14. Өвүр	19,8	—

ОБЛАСТЫҢ РАЙОННАРЫНДА СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИНИН МЕДЕЭЗИ

Районнар аттары	Белекелер саны [хуу-дөткө]	Силос саны [хуу-дөткө]
1. Тожу	106,3	107,3
2. Би-Хем	101,2	64,2
3. Улуг-Хем	75,3	96,7
4. Танды	71,9	31,9
5. Чөөн-Хемчик	70,5	111,5
6. Кызыл	66,7	41,6
7. Каа-Хем	65,5	59,6
8. Чаа-Хөл	48,4	116,6
9. Бай-Тайга	48,1	72,4
10. Тес-Хем	47,0	82,1
11. Барын-Хемчик	46,6	113,2
12. Эрзин	41,9	96,0
13. Сүт-Хөл	37,2	75,2
14. Өвүр	26,7	105,7

УЛУГ ОРУС ЧОГААЛЧЫ Л. Н. ТОЛСТОЙНУН ТӨРҮТҮНГЕНИНДЕН БЭЭР 125 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА УТКУШТУР

Ясная Поляна

Бистин чурттуу девискээринде совет кижги бүгүдөзүнүн чүрээге ханы ынакшылдык болгаш хүндүлүг черлер бар. Ол черлер орус улустун күчүлүгү күүсүн, оон улуг угаанынын болгаш талантынын, оон төттүмөс чогаалчы аргалынын тодаргай херечилдерин болуп турарлар. Ындыг черлерни бирээзи болза гениальдыг орус улуг чогаалчы Лев Николаевич Толстойнун чурттан, ажыдап турган чери Ясная Поляна музей-турлаа болур.

Орустун бойдус байлаанын делгем чараш чаагайын болгаш поэзиянын көргүзүп, ол бичин кезек, кайгамчык будунчуташка ол үедеги нитилелдин амьдыралынын эң чидиг айтырларынын көргүскөн патриоттуг долу күчүлүгү чогаалдарын улуг чогаалчы чогаалдып тургускан «Мэри Ясная Поляна» чок болза Россияны болгаш анаа мэри хамаарылгамнын кандызын угап билдирим мезээ элээр берге болур дийк. Ясная Поляна чокка мэри Төрөзүн чуртума эргежок чугула нити хошчуларын тодаргай көрүп билдирим чадавас мен, ыналча-даа ону сеткилимни ханызыдан ынакшынас турган мен — деп Толстой бижээ.

Ясная Поляна совет кижги бүгүдөзүнүн ыдыктыг чери болу берген Ону бистин улусузу ханызы-биле хүндүлөп, камныг кадагалап ажаап турар.

1921 чылдын июньнун 10-да Бүгү-үзүлелдин Төп Күүсекчи Комитетинин Президиуму тускай доктаал үндүргөн, ол доктаалда Ясная Поляна күрүненин кезээ мөңгөдө дээр болбас музей чери кылар деп доктааткан.

1941 чылдын октябрынын 10-да фашист араатаннар Ясная Полянага чеде бергеш, ону долузу-биле үргөдөп чок кылып кааптар деп барган. Ыналча-даа совет патриоттар ында музейде турган өртектик хайралдыг чуударын чүгө камгалап ап шыдаан эвес, харын маалдыгыг күженишкени-биле Л. Н. Толстойнун бажынын чок кылдыртпайн камгалап ап шыдааннар.

1942 чылда-ла кататп тургустунган Ясная Поляна ам бо хун. Совет Эвилелдинин калбак делгем девискээринин бүгү черлеринден келген мунмун кижилерин өөрүшкүлү-биле хуузаап ал турар.

Туладан он дөрт километр черде, Орёлге баар чазалыг оруктун оң талазыне, асфальтылыг орук чарлыг чоруй барган. Ол орук колхозчу делгем шөлдерин таварты, хөлегелиг улуг артынын чаны-биле эртеке, ногаан эзын, арга-ыяштын иштинде тургускан ийн бедик ак суурга чаныга барып төнгөн. Ол болза Музей-турлагыг кирер хаалганын аскы ол болуп турар.

Мында турар бүгү чүвөлөрүн—эт-херексел бүгүдөзүн, ыаш бүгүдөзүн салбакталган ногаан будуктар кырынга халайып турар орукчуларын көөргө — өстүң генийлик чурукчузуун дугайы сагыш-болдуг көрүп келер болгаш оон күчүлүг тынжын ында ол-ла хөвээр камнал камгалап турар.

Эрги шагыны азырлыг, ийн кат бажыны туруп турар. Чогаалчы бодунун амьдыралынын улуг нуруузу анда эргитирген. Оон чанында,—арыгалап каан дески шөлчүгөштө долгандыр сөндөйлөр салгылап каан аажок чоон унуг ваз дээр кырган ыаш бар. Толстой дигер турар үеде, оон сүмө болгаш дуза дилеп, чок көвчүзүндө суурлардан келген тараачынар ол ыяштын чанынга чыгып турганнар.

Л. Н. Толстойнун шөлзөн чааскаан агаарлап кылаштар болгаш дыштанар эң ынак черинин бирээзи болза тарымал швилер чаны турган. Ында чийге халычлардан кылган сандай тургузуп каан, анаа чогаалчы дыштанар турган. Кара-ногаан швилер болгаш ак унуг халычтар аразы-биле ынай ханы кылаштар кире бээр, долу суглуг кудукка чеде бээр, ол кудуктан турлаг чер суглап турган. Толстой боду сүртүр дооскар сөөрткен аыттыг ол оруктап чоруп турганы база ховар эвес. «Абрамовская посадка» деп, Толстойнун бодунун 1877—1880 чылдарда олуртуп тарааны хадын ыаштыг кезек арыг-жыгаш бар. Ол арыгжыгаш Воронка хемнин унун дургаар километр аягыг черде шөйлүп баткан, ол хемин эң калбак черинде чогаалчынын эшпир чери турган.

1900 чылда «Абрамовская посадкага» Толстой А. М. Горькийин черде берген. Оон соонда А. М. Горький ол агаарлап кылаштык чоранынын дугайын сактып чугалап турган. Хевис чадын каан чүвө ышан ында көк шынаага Толстойнун сипен кезип турганы эвээш эвес. Ясная Полянага кататп эеп келбени-биле кезээ-мөңгөдө чарлыг чоруттар дээр 1910 чылдын күзүнүн думанын-дүнезинде чогаалчы чедип келгеш, аыттар тергеленер деп ду-

жаап турганы аыт кажазынын чачы бажыны ында туруп турар. Оон коргунчуг чадиритилг сөөлүгү түнели каш хонган соонда Астапово станцияга болган. Турлаг черге Толстой мөчээнде оон сөөгүн эккелген.

Кончуг чараш арыг иштинин оруу-биле баарга чогаалчынын хөөрү ында. Анаа келген хөй саныг бөлүк кижилер ол оруктап Музей-турлагыг эрттип чоруп турарлар. Ында «Оожургалдын ыржым зоназы», ычангаш, салбактыг будуктарын оруктуу кырыне саглайтар бадыр-гылап каан арыгын аажок улуг ыяштарынын ыржым байдалын кымдаа урөп доолдурбас. Толстойнун чачын күүседип чогаалчынын хөөрүнүн кырынга демлек-даа салбаан, тураскаал-даа тургуспаан. Л. Н. Толстойну орнушкучтарда, оон ынак думазы Николаевка бичинининде «ногаан палочканы» хөмгөш, кырынга кижинин аас-кежинин дугайында бодунун күзелин бижээни черинде шынаа кыдынга, анаа бөдүүн ыаш харжакка салгаш хөөр-жүткөп. Чайын чечектер-биле, а кижин—кырган ыяштар, дубтар болган дилпалар база селбегер будуктардыг швилер танылыдан ышакш чүк-чүгүлө тургулар.

Толстойнун чогаалчынын номчукчу Ясная Полянага бо-ла таваржы бээр. Чижээ, «Дайын болгаш тайбыны» номчуурга ында Толстойнун турлазыне кирер хаалгандан эгелээш, «он бажыне барган «Прешпехт» деп алданын бижээ. Ол чогаалдын иштинде «Прешпехттин» алды талазында моондактыг хөлбекти бижээни тут номчуп болур. Бир-ле кататп димирээшкенин чашынын үезинде чогаалчынын кадайы чагалтканын хоргадап турганы кырган дуб ыяштыг «Чепыж» деп арыг «Анна Каренинада» ол олчаан кылдыр бижиттинген. «Хаджи Мурат» Воронка хемнин чоогунда Калина шыназында ам чечектелип турар чечектерин чурукчу кижинин аажок улуг хынамчалыг көргөнн ышакш кылдыр бижээ.

Л. Н. Толстой Софья Андреевнаны кадаланып алганынын соонда, турлагын девискээринде туруп турар ийн кат даш ийн бажынарнын бирээзинге көжүп кирген. Ам ол бажында амьдырал музейин тургускан, ол музейде бүгү чүвөлөрүн чогаалчынын амьдыралынын сөөлүгү айларында туруп турганы ол байдалды болдунар хире шаа-биле хөвээр камгалап артырган.

Залда, хөй чылдын мурунда бүгү өг-буленин чыгып турган черинде чөмөнчир стол ам-даа бар. Столдун ужунда—шил халып адаанда—чогаалчынын бодунун херекселери бар. Ясная Полянага келген аалчылар—орус культуранын улуг аякыл-дакчылары кээп турганнар. Булуңда роялдан ырак эвес черде ам-даа туруп турар чымчак «сандайга» Лев Николаевич Толстой эшпир олуруп алгаш аалчылар-биле чугалаалып, музыка дыйнап олурар турган. Чогаалчынын кабинетинде төп черин персид тооруунун ыяжындан кылган, ногаан суйно-биле шыптыктыг хырбалал каан, эрги шагыны бижик столу ээлеп турар. Ол столдун артында дүжүлгөдиг чывес столга олуруп алгаш, Толстой бодунун чогаалчынын ийн нуруузу, оон иштинде «Дайын болгаш тайбыны», «Анна Каренина» бижээ.

Столдун кырында—бөдүүн кылыгыг бижик херекселди, сазын сугар хөм хааржак бар. Кырында бижиктиг ногаан шил хевирлиг будук бар, зарын көөргө кончуг солун. Кольтуранын каржы дайзынары Толстойну хүрээден чарганынын соонда Мальцев заводунун ажылчынары боттарынын ынакшылын болгаш хүндүткелин илередиң, ол будук барзын Толстойга бергенер. Оон даштынга мына деп бижээ: «Ханы хүндүткелдиг Лев Николаевич! Силер бодунарынын үпереник муракчылары хөй-хөй улуг кижилерин

үлүг-хузуун үлештиңер. Ындыг улуг кижилерин шаанда отка өртедиң, кара бажыга болгаш шөлүңгеге хилинчектеп өлүрүп турганнар. Фарисейлер «первосвященниктер» Силерин чүүден-даа, качнаалдыр-даа болза чарып тургайларан. Силерин бодуңу улуг хүндүлүг, ынакшылдыг кижиге деп санап, орус кижилер кезээде чоргаарланырлар» — деп бижээ.

Л. Н. Толстой өске-даа ажыдын кабинетти база ажылап турган. Ол болза, адакы калында туруп турар «сводагы өрээл» деп адаар алдырлыг өрээл ол Кажан шагда. ол өрээл кладовая турар үеде-ле бодунун эптиг шаарым байдалы-биле чогаалчыга таарымчалыг кылдыр бодатынып турган. Ол өрээлдин иштинге Толстой бодунун «Отен Сергей», «Дириг сек», «Воскресенье» деп кайгамчык чогаалдарын болгаш «Дайын болгаш тайбын» деп чогаалын бижип эгелээ.

...Толстойнун удуур бөдүүн демир оруннуг өрээлин, чогаалчынын келин турганы арыл кылган чылыг хөйлени ам-даа сандай дүжүлгөзүнөдө азылгыг хөвээр туруп турары база тумбочка кырында шак, конгажыгаш, лаа олуртуп херекселдиг чылыг өрээлди эртеке, чогаалчынын кадалынын кылганы хөй саныг чуруктары ханызында аскылап каан. Софья Андреевнанын өрээлин дамчып, Ясная Полянага адреслеп бижээ хөй саныг корреспондентини азыл көрүп турган секретарь өрээлин дамчып киргеш, анаа барган кижилер библиотеккага чеде бээр. Ында номнар-биле долдунган сес шкафттар турар. Ол болза, Толстойнун ном байланын чүгө чамдык кезээ ол. Чогаалчынын бүгү ном байланын Чингис саны 22 муң том ажып турар. Ол бүгү номнар дыка хөй яныз ангыг дылдарда парлатынгылааннар. Ол номнарнын иштинде төөгү болгаш педагогика, экономика болгы уран-чечен чогаал, шажын чүдүлгө болгаш философия, юриспруденция база литература айтырыктар талазы-биле номнар болуп турар.

Чогаалчы номнааш, сонургаан черлерин карандаш-биле демдектелипкен ындыг номнар оон иштинде дыка хөй. Ындыг номнарга, ылангыя Маркстын «Капиталынын» 1-ги тому болгаш К. Маркс, Ф. Энгельс дугайында, социализм дугайында энциклопедия словаризм чүвөлери хамааржып турар.

Анаа барган кижилер Л. Н. Толстойнун болгаш оон өг-буленин амьдыралы-биле амьдырал музейинде таныжып ап турда, турлагтын өске бажынында тургустунган литература музейин болгаш чогаалчынын чогаалчычы улуг оруунун дугайын тодаргай көргүзүп берип турар. Оон хаваларында хөй саныг экспонаттарын хол-биле бижээ чүвөлөрүнн хоолгалары, революция мурунда үенин болгаш совет үенин чурукчуларынын иллюстрациялары болгаш чуруктары дыка хөй салгылаан.

В. И. Ленинни чугалаанын ышакш, уран-чечен чогаалын масса кезээде үнелеп база номчуп чоруур ындыг кижинин улуг чогаалчычы лабораториязы ында чоорту, базым санында улам тода көстүп турар. «Толстойнун чогаалдарында тараачынарнын массалыг шимчээшкенин күжү болгаш кошкаа, күчүзү-даа, кызыгарлаңчаа-даа шак ында илеретинип турар» деп Владимир Ильич айтып турган.

Ында дык хөй саныг материал болза, Толстойнун өзү, бодунун чогаалчычы ажылын эгелээш үени—кажан миллион-миллион тараачынар кулданымшыкынын калыг-дошкун кинчизинден качыдап турган үени, кажан Россиянын дээр кижилери хаанын эрге-чагырга болгаш крепостниктиг чорукка удуур шыгыгы килениээшкенин үнүн көдүрүп үндүрүп турган үени бижип турар. Толстой бодунун баштайгы улуг үш

чогаалдарында—«Детство», «Отрочество» болгаш «Юность» база «Утро помещика» деп чогаалдарында—крепостниктерин мангысчы амьдыралын илередиң көргүскөн болгаш чоңунун иштинден үнгөн бөдүүн кижилерин хевир-дүрүзүн аажок ынакшылдык-биле ында бижээ. Чонга херек кырында дузаалар деп кызып оралдажын чоранын чогаалчынын педагогика талазы-биле ажил-чорудулгазындан алереп турар. Амгы үеде литература музейин туруп турар ол бажынг Толстой 1859 чылда тараачынар уруглары өөредир школын ажыткан. Ол музейде оон өөреникчилерин портреттерин, Толстойнун школада туруп турарын көргүскөн чурук, Толстойнун парлап үндүрүп турганы «Ясная Поляна» деп журналдын тому ында салган.

Дыка хөй чуруктар, документилер, хоолгалаан бижимелдер орус чоңунун маалдыгыг чоруун, оон күжүн, төрөзүн туртунга ызыг ынакшылдыгын бижээ Толстойнун «Севастополь расказтары», «Дайын болгаш тайбын» деп патриоттуг эң улуг чогаалдарын бижип турган ажылынга тураскаатынган. Музейде экспозициязы делгерентей черин ээлеп турар. «Анна Каренина» деп романда Россиянын реформа үезинин амьдыралын калбаа-биле көргүскөн. Байлар нитилелдин чашпаачы болгаш каржы дерзин чоруун дорамчылаан чогаалдын маалдырынын хевир-дүрүзүн кончуг эки көргүзүп шыдаан А. А. Ванецяннын чураны ол иллюстрациялар сонурганчыг болуп турарлар.

Толстойнун сойгалап илередиңкн чогаалчычы ажыларын оон 90—900 чылдардагы үелеринин публицистиг чогаалдары («Бистин үениң кулда-ныкчы чоруу», «Өлүрүкчүлөр кымнарыл?», «Хүрээниң хуурмак мегени чоруу» болгаш өске-даа)—биле, «Карагынын эрге-чагырга» болгаш «Чырымышкынын үре-түннели» деп шилер база экспозициязыга кол залдарын бирээзи тускайлаан генийлиг чогаалы «Воскресенье» биле кожа тургустунгулаан. Хаанын чазактын националисттик политиказынын каржы дерзинин болгаш чашпаачынын сойгалап илерет-лишазин, Толстой 1896—1904 чылдарда «Хаджи Мурат» деп бодунун уран-чечен сөөлүгү улуг чогаалын тургускан. Музейин экспозициязында чамдык экзеплярлар бар публицистиг чүвөлери болза империалисттик реакцияга, буржуазчы, бирги ээлчегеде америк демократиянын сатыныкчы болгаш кара-сагыштыг чоруун чогаалчынын килениээшкенин удурланышыкынын статыялар болур. «В. И. Ленин Толстой дугайында» деп темага тускай витринаны тураскааткан. Ленинни өске чүвөлөрүн иштинде «Лев Толстой орус революциянын көрүчү» деп чүпүлү сойнал-демократиянын «Пролетарий» деп чажыг солунунун 35-ки дугаарында парлаан.

Музейин экспозициязы ССРЭнин улустарынын дылдарынга болгаш делегейин чурттарынын хөй нуруузуун улустарынын дылдарынга парлатынын үнгөн чогаалчынын чогаалынын чыныдалары-биле дооступ турар.

Агаар аяс, бүргө кандыг-даа турган болза хамаан чокка, музей турлагын эжинге үргүлчү-ле кижилер чыгалан турар. Ында орус болгаш украин, грузин болгаш эстон, армян болгаш узбек... улустарын көрүп болур. Улус демократиязын чурттарынын болгаш бүгү делегей улустарынын төлээлекчилери анаа барып турар. Улуг хүннерде музей турлагга ийн муң беш чүтөн эвээш эвес кижилер турары шуут чачыл болган. Чүгө июль айда келгеннерин саны 17 муң кижиге чедип турар.

Музейге келгеннерин демделел дептери хөй саныг бижимелдер-биле долдунган. Совет Эвилелдинин бүгү нацияларынын төлээлекчилери көргөнн болгаш кайгап сактып, боданын, орус литературанын генийинге бодунун ынакшылын илередиң турарлар. Польша, румын, кыдат, корей, индий, англи болгаш делегейин өске-даа дылдарынын кырынга бижээ чүвөлөр хөй. «Корей улус орус чогаалчыларын дыка хөй яны чогаалдарын, ылангыя Толстойнун номчаннар. Ол чогаалдар корей литературанын хөгжүлденинге улуг сатылар хамаарылгалыг болган» деп корей дылда бижээ.

«Музейин көргөнниси бистин угаан сагыжымыска дыка үр үеде утундурбас» — деп Калуга хоорайнын «Аныяк аян-чорукчулары» деп клубтуң кежигүннери демделел дептеринге бижээнер.

Шак ындыг бижиктер—санап четпес хөй.

М. КЕЛЧЕВСКИЙ.
Ясная Поляна (Тула облазы).
1953 чылдын август.

СЭТА-ның меделели

Бонн чазанын премьер-министри Аденауэрин Совет чазакке угаандырган болгаш «бир эвес совет чазак өске күрүнелер-биле кады герман проблеманын эзулуг хостуг шиптирлелин дилээринге белең болза, улустарын тайбын кады турарынга үндөзүннөр тургустунган туруп болур» деп меделээни чугаанын дугайында дыйнадыг барынын берлин солуннарга сентябрь 3-те парлатынган.

Аденауэрин ол чугаазын Совет Эвилелдинин удурут бөлүктеринде хамыктын мурунда, сонгууда мурундагы оптуг-арга кылдыр үнелер турарын үндөзүннөр тургустунган туруп болур» деп меделээни эргежок чугула деп СЭТА санап тур.

Дээрги Аденауэрин Совет чазакке угаандырган чугаазынга шиптир алган хевирин, база анаа таарыштырын алган үези бонн парламенти-ге сентябрь айдыла болур сонгудалар-биле холбаштыр. Аденауэрин чугаазы мырынай-ла пропагандалыч сорулгаларыг болуп турар дээрзинге чигинилерин болдурайн турар. Аденауэрин чугаазы бонн чазактын политиказынын эзулуг шынар-байдалынын талазы-биле Барын Германияда сонгучуларын будулгазынга кирер чорукка кордатынган. Аденауэрин болгаш оон бөлүңүн эрге-чагыргага дөрт чыл туруп келгени Аденауэрин чазара Европага тайбынын быжылгаарынын оруунга болгаш Германиянын национал катжылыгын боттандырынын оруунга кол моондактарын бирээзи болуп турар политикаын боттандырып турарын көргүзүп келген.

Аденауэр болгаш оон артында туруп турар милитаристтик-өжөөш шекти бөлүктөр «европейки армия» деп адаар армияга кирип турар индиг армияны Барын Германияга тургузарын орадажып, Совет Эвилелдинге удуур угаандан агрессии Сонгу-атлантика блогуна Барын Германияны кирген турарын чедип ол турары билдингир болгай. Ол сорулга-биле Аденауэрин чазара «европейки армияны» тургузарын көрүп турар париж дугуржулганынга, а ол ышакш делегейге тергип-дээшкичке чүткүп турар Американын Катыйкан Штаттары баштаан үш күрүнелерин тугуонга Барын Германияны 50 чыл бурунгаар чыштыр шариып, база айткан хуусаанын дургузунда Барын Германияга даштыкы шериглерин турарын ажы-биле хооблужудуп турар бонн дугуржулганынга ат салган. Парижда, бонн-даа дугуржулгалары ам-даа куштүг болуп кирбээш, чүгө дээрге, олар элзэн хөй чурттарнын шынгын удурланышыкынын таарыжып турар. Чүгө агрессии бөлүктерге сонургалдыг ол дугуржулгаларын боттандырыныга удурланышыкынын Барын Германияда база өзүп турар деп чүвө билдингир болгай.

Париж болгаш бонн дугуржулгаларын херек кырында сорулгазы Совет Эвилелдинге болгаш улус демократиязынын чурттарынга удуур чаа дайыны белеткээри деп чүвени утуп болбас. Тайбынга ынакшылдыг бүгү кижилер ол дугуржулгаларын куштүг болдуруп бадьяларынга өзүп турар удурланышыкынын ычангаш байырлап турар.

Бодунун чазанын байдалын быжылгаар, ам болур сонгудаларга шыи болгаш шыи эвес чүвөлөр-биле бадьялашыкынар чыып алып, база

оон соонда париж-даа, бонн-даа дугуржулгаларын шуут үндүр тыртып экекелер, ычангаш Европага болгаш бүгү делегейге бодунун сорулгаларын салып турар. Американын Катыйкан Штаттарынын агрессии бөлүктеринин кордаларын шыныктырар дээр. Аденауэрин харына бо өйде бодунун бүгү күштерин сала берген байдал таварылга эвес. Ычангаш дараазындагы чүвүлүн дугайын утуп болбас. Бир эвес париж болгаш бонн дугуржулгалары херек кырында үндүр тыртынып, олар боттандырылгага кирип четпеге берсе, ол дугуржулгаларга ат салган Барын Германияны тайбынга ынакшылдыг күрүнө деп санап болбас, ол Сонгу-атлантика блогуунун агрессии планнарын чепсээ кылдыр хуулуң, ол Европага чаа дайынын белеткээринин оруунга шуут кирер.

Ол үеде эгелээш париж-даа, бонн-даа дугуржулгалары куштүг болуп, Германиянын чангыс-зын кататп тургузары болдунар аргажок кылдына бээр. Чөөн Германияны Сонгу-атлантика блогуунун болгаш оон Германияны кулданар дээр планнарын четкизине кирир чорукту бербес деп Герман Демократтыг Республиканын тодаргай меделээнин херекке албайн барып болбас. Өске талазында Совет Эвилелдинге удуур угаандан, Европанын төвүнге агрессиянын чаа айылдыг олаан кататп тургузар сорулгалыг ол планнарын,—тайбынга ынакшылдыг улустарын база хамыктын мурунда, герман улустун бодунун, а ол ышакш Барын Германиянын кожаларынын эрге-ажыктары-биле таарышпас планнарын Совет Эвилелдин деткип болур деп маанар болза мелегей чорук болуп ийик.

«Герман проблеманы хостуг шиптирлээринге» Американы Катыйкан Штаттарынын, Великобританиянын болгаш Франциянын айткан планнары-биле Совет чазактын чепсээрешкен турары херек дээр аныгыг, Аденауэрин бадыткалы болза, өззөн өтүр күтүл болур болгаш ол бадыткал герман улустун эрге-ажыктарынга болгаш Европага тайбынын эрге-ажыктарынга канчап-даа таарышпас сорулганы салып турар деп чүвө бо бүгүдөн илден-дир.

Бир эвес Аденауэр шындан кортпаан чүвө болза, «герман проблеманы хостуг шиптирлээринин» оруунда шалтыктаашкын Совет чазактын талазындан эвес, а хары париж болгаш бонн дугуржулгаларын дөңөп турар барын талакы үш күрүнелерин талазындан болуп турар деп чүвени минир журулуг турган ийик. Ыналча-даа ам Аденауэр ону көрүп бодаар шивек чок, чүгө дээрге, ол сонгудаларга кандыг-даа аргалар-биле артык бадьялашыкынар алырынга болгаш Германиянын национал катжымышкынынга, хосталгазынга болгаш хамаарышпас чоруунга херек кырында тайбынга ынакшылдыг оруктарын дилеп турар кижилер дээр сонгучуларын бадьяларынга шалтыктаарынга белең.

Совет Эвилелдин кандыгыг дээрге, бижыг тайбынче болгаш Германиянын хосталгазынче, чангыс-зынче болгаш хамаарышпас чоруунче чүткүп турар бүгү-ле неместерге совет кижилер шына сеткил-биле күзел чүвүзүңүшкүңүг дээрзинде чигинишкенин турбас.

Ажылчы чон хуузуңда бажыңарны тудуп ап турар

Ажылчы чоңарнын амьдыралдын чээлини күрүнө берген. Кы-чуртталгазынын денелин бүгү тала-биле бедилер дээр улуг сагышты Совет чазак салып турар. Күрүненин күсели-биле муң-муң чуртталга бажынары туттуңуп турар. Күрүнө ажылчы, албан хаакчытарнын боттарынын хуузуңда бажыңар тудуп алырынга база улуг дузаны көргүзүп турар.

Чүгө бистин областа безин бо чылын хуузуңда бажын тудукчуларынга бөдүн чартык миллион хире руб-

Чоннун культуралыг хаңдырылгазынга

Областа үргүчүңүн кино туруштарынын саны чыл бүрү калбарып турар. Ол ышакш ыраккы сумулар, суурлар база колхоз төптөринде көжөр кинолар улам-на өзүп турар.

Бо чылын областың чүгө көдээ черлеринге безин ийн муң ажыг кино сеансарынын үндүргөн, а Кызыл хоорайга көргүскөн яныз-бүрү кинолар 500 четкен.

Амгы үеде дыка хөй чаа совет кинофильмнер кээп турар. Чехословакиянын, Польшанын, Болгариянын болгаш өске-даа улус демократиязынын чурттарынын кино уран-чүвүлүнү ажылдакчыларынын тургусканы чаа солун кинолар областа база үнүп турар.

В. НАТАЛЬИН.

Ясная Поляна Л. Н. Толстойнун бажың-музейи.

Колхозтарда орулга, чарыгдал сметазын шыңгыы сагыыр

Колхозчу ажил-ничилик артелини иштелиштирген ажил-агыйн быжыглаар болгаш хөгжүдөр талазы-биле ажалды калбак хемчээл-биле чорудуп турарлар. Колхозтарда иштелиштирген малдын баш саны өзүп, мал кажжаларынын болгаш өске-даа хөй нити туудулары — электростанцияларны туудуп, садтарны омуртуп, туудук материалдарынын бүдүрүлгезин калбартып, яны-бүрү дуздалаар ажил-агыйн организастап турар.

Бо бүгү яны-бүрү талазын ажилдар колхозтарын нити байлаан көвүдөдир болгаш көдээ ажил-агыйн талазы-биле кол сорулга — көдээ ажил-агыйн бүгү культуларынын дүжүттүүн беддери, нитинин малынын продуктулуун дыка өстүрери-биле кады оон баш санын дүрген көвүдөдиринче угландырып турар.

Артиль бүдүрүлгезин бүгү талазы-биле хөгжүдөдирини чугула байдалдары болза, колхозтарын акша орулгазы, колхозтарга күрүндөн тыпсып турар чээлидерини шын ажыглаары болур. Улепшес фондурларга чыгынган, тускай акша-хөргөңгилерге болгаш күрүненин берип турар чээлидерини чөп ажыглавышаан, нитинин ажил-агыйн хөгжүдөдирини талазы-биле планнаттын көрдүгөн бүгү хемчеглерин соксаал чокка акшаландырырынын долу аргалары колхозтарда бар болуп турар.

Көжүрөр байдалдар чугула негетинип турар болза, артильдин баштаар чери ону колхозчуларын нити хуралындан чөпшээрдиң алып хүлээлгелиң.

Смета чурумун шыңгыы сагыры — колхозтарны организастаар, ажил-агыйн талазы-биле улам ырай быжыглаары дээш демиселдин күштүг чөпсө болур. Ону бистин мурнакчы артильдериниң дуржулгазындан көргүзүп турар. Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик районда «Коммунизмче орук» колхоз 1951 чылда 158 муң рубль, 1952 чылда 380 муң рубль акша орулгазын алгаш, 93 муң рубль түнге орулга, чарыгдал сметазын ажыр күүсеткен, а бо чылдын артиль 600 муң рубльден эвээш өсөтүңү алыр.

Орулгаларны шын ажыглавышаан, эң ылангыя үлетинмес фондуну өстүрүп тургаш, бодунуң иштелиштирген ажил-агыйн дүрген темпи-биле калбартып турар. 1952 чылда инек малдын 2, бызанын 1, куйтун 1 кажжаларын туткан. Колхозта көдээ ажил-агыйн машиналары болгаш өске-даа чөпсөк-хөргөңгилери көвүдөп турар.

Мурнакчы колхозтарын сая-хөө ажил-агыйн быжы-биле хөгжүп турар. Чүгө дээрге, ону смета өзү-гаар чорудуп, бараанын ажил-агыйн болгаш акша-хөргөңгилерин чарыгдарына камналганын чурумун шыңгыы сагырынын оруктары тып турарлар. Олар бөстөрүнүн орулгаларынын-даа, ол ышкаш чарыгдалдарынын-даа талазы-биле чыл сметазынын күүселдезин үргүлчү хынап турар.

Чыл сметазынын канчаар-даа аажок улуг уujur-дузанын чамдык колхозтар үнелейин, ону удуртулга бодурбайн турар. Чижээлээрге, Бин-Хем районун Ленин аттыг колхоз 1952 чылда 553 муң рубльдин орулгазын алып тургаш 432 муңун ап, сметада көрдүгөнгөндөн 121 муң рубль эвээш болуп турар. Ол ышкаш Барын-Хемчик районда «Ленинчик орук» колхоз 225 муң рубль орулгазын алып тургаш, 133 муң рубльди ап, а 92 муң рубльди чөдир албаан. Оон уламдан ажил-агыйн чугула чорудушкунары, ылангыя эрежок чугула орая-саваларын туудушкунарын кызырар, бүдүрүлгө хөргөңгилериниң чарыгдалын кызырар уjurга таваржып турган.

Чамдык колхозтарын баштаар чөдери көдээ ажил-агыйн артильнин Уставын барымдаалайын, бүдүрүлгө, канцеляр хөргөңгилеринге, коммандировкага артык чарыгдалдарын үндүрүп турарлар.

Смета чурумун үрөп турар бол-

гаш сая-хөөнүң быжыг ажил-агыйн тургузуп албаан колхоз мурнакчы болуп, ажил-агыйн бүгү талазы-биле хөгжүдүп шыдаас деп чүвени колхоз тургузушкунунун хөй чылдардагы дуржулгазы көргүскөн. Колхозтар бүрүзүңгө чыл сметазы чүгө күүсетинген эвес, а харын ажыр күүсетинген тургун дээш бүгү колхозтарга смета чурумун эң-не шитирлиг быжыглаарын колхоз бүдүрүлгезиниң эрге-ажыктары негеп турар. Ол хөргөкө чугула чүгө болза, орулгаларын бүгү үндөспөдөрүнүн талазы-биле, чарыгдалдарын бүгү чүүдөдириниң айы-биле сметанын күүселдезиниң хыналданын үргүлчү чорудары болур.

Областын мурнакчы колхозтарда чылдын бүдүрүлгө планна, анын болгаш орулга, чарыгдал сметазынын күүселдезиниң чоруп турарынын дугайында колхоз баштаар чөдөрлөрүн өтчөттөрүн колхозчуларын нити хуралдарын чыгаргалда бирден эвээш эвес чугаалажып турарлар. Ол чурумуну бүгү колхозтарга тургускан турар уjurлук. Планнын болгаш сметанын квартал түнелдерин чүгө нити хуралдарга чугаалажыры болза, смета күүселдезин контролдаарынын сорулгаларын долузу-биле шитирлеп шыдаас. Ол айтыгызы бригада хуралдарына, фермаларга өске-даа колхоз бүдүрүлгелеринге, колхозтар баштаар чөдөрлөрүн хуралдарына үргүлчү тургузары негетинер.

Колхозта орулга, чарыгдал сметазынын күүселдезин калбак массаларын киржилгези-биле үргүлчү хандылар чорук хөргөңгилерин капитал салышкынын хандылар болгаш нитиниң ажил-агыйн: дүжүтү беддиринге, малдын баш санын өстүреринге, оон продуктулуун беддиринге, чурталга бажынырынын, бүдүрүлгө болгаш малдык туудуларынын, электростанциянын, суггарылга бугааларынын туудушкунуна колхозчуларын күженишкенин хандылар.

Ажил-агыйн эвес чоруктун яны-бүрү илерээшкенин шитирлиг узуткаары, хөй-нитиниң чангыс көпөк бүрүзүп шын ажыглаары чөдир алыры, колхозтарын алып, бээр өрөлөңгө долузу-биле узуткаары чугула сорулга болур.

Колхозтарын сая-хөө ажил-агыйн бүгү талазы-биле быжыглаары, орулга, чарыгдал сметазын долур болгаш ажыр күүседирин, колхозтарын иштелиштирген байлаанын улам дүрген өздүлгезин, колхозчуларын материалдык болгаш культуралык амдырал чурталгазынын денелен улам беддирин хандылар.

П. КАЛИНИН.

Тыва дылда чаа номнар

- Областын ном үндүрер чери 1953 чылда моон адаанда номнары тыва дылда парлап үндүргөн.
- Политиктик номнар:**
В. И. Ленин. Фридрих Энгельс. Арын 23. Өртээ 25 копейк.
И. В. Сталин. Национал айтыры болгаш ленинизм. Арын 25. Өртээ 45 копейк.
И. В. Сталин. ССРЭ-де социализмниң экономиктиг проблемалары. Арын 94. Өртээ 3 рубль.
В. И. Ленин. Америк ажилчынарга чагаа. Арын 17. Өртээ 25 копейк.
В. И. Ленин. Великоростарнын национал чоргааралынын дугайында. Арын 12. Өртээ 20 копейк.
И. В. Сталин. Совет Эвилелинин Ада-чурттуң Улуг дайынын дугайы. (Бешки үндүргөнгөндөн окулганы). Арын 224. Өртээ 3 рубль 50 копейк.
В. М. Молотов. Нисиф Виссарионович Сталинни орукуштук хундеги кажымдадыг митингге чугаазы. Арын 14. Өртээ 15 копейк.
И. Сердобов. Тывада улус чырыдышкыны (Долу төөгү очерки, орус дылда парлап үндүргөн). Арын 135. Өртээ 3 рубль.
Литературалык номнар:
Л. Н. Толстой. Бад сөөлүндө; Халыш база оон-даа өске номнарын парлаан.
С. Сальтиков-Шедрин. Бир тараачын ийн генералды канчаар азырап турганынын дугайында тоожу. Арын 23. Өртээ 30 копейк.
В. Любимова. Таржыгаш (3 көргөзүлгө, 6 көргүзүлгө ши). Арын 99. Өртээ 1 рубль 80 копейк.
А. Гайдар. Талыгыр чурттар. Арын 128. Өртээ 1 рубль 80 копейк.
В. Катаев. Тукчугаш. Арын 28. Өртээ 45 копейк.
П. Ершов. Мөгөңниң айтчыгаш. Арын 96. Өртээ 2 рубль 90 копейк.
А. Пушкин. Олег Мерген дугайында мры. Арын 13. Өртээ 40 копейк.
Көдээ ажил-агый номнары:
Н. Рагулин. «Күш-ажылдын хосту» колхозтун чылгы мал фермазы. Арын 19. Өртээ 30 копейк.
А. Глотов. Шагаан-Арыг МТС-тин мурнакчы трактор бригадасы. Арын 19. Өртээ 25 копейк.
Н. Петров. Тыва автономнуг областа тараа культураларынын үренин ажилын экинчилериниң аргалары. Арын 55. Өртээ 25 копейк.
В. Михайлов. Хөй чылдыг ойттарын сизиниң болгаш үрениниң бедик дүжүдүн канчап ап болурул. Арын 16. Өртээ 25 копейк.
Медицина номнары:
Проф. Г. Сперанский. Иелерге сүмелер. Арын 68. Өртээ 1 рубль 15 копейк.
А. Никольский. Сибирь язавазы. Арын 16. Өртээ 15 копейк.

Редакцияга чагаалар

Самчыгдакчыларны харысалгаже

Ие-чаштын камгалалы совет күрүнеде бедик чаада тургустунган. Оон база бир кол хөргөңгө болза, хөй уруглук болгаш бот иелерге күрүне дузаламчызын доктаамал тысып турары болур.

Күрүнениң ие-чаштын камгалалыча уланган бот чугула хемчеглерин чамдык кижилер боттарынын эрге-дужаалын ажылап алгаш, бодунуң хузуунда хөргөңгелинге самчыгдакчы чүүдлер сөөлгү уеде база илереп турар.

Чижээлээрге, Хереме сумуунда хөй уруглук болгаш бот иелерин бот чылдын май, июнь айларда алыры 2100 ажыг рубль түнүг күрүне дузаламчызын суму Советиниң даргазы Сүртүк биле суму Советиниң секретары Майндык чөдирин бээр-биле ап алгаш, берзе чогуур ээ-

леринге тыыспаннар. Ол түндө 1500 рубльди Сүртүк, 600 ажыг рубльди Майндык самчыгдап алганнар.

Олар боттарынын бужар чискек кем-буруузуң чажырап дээш иелернин дептерлеринге «акша тыыскач» дугайында меге демделгелерни кылып турганнар.

Бо кем-буруулу чорук, район Советиниң күүсому болгаш районун сап кылды хөй уруглук болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызын чер-черде канчаар тысып турарынын дугайын өй-шаанда хынавайн турарындан болдунган. Бир эвес хыналданы үргүлчү кылып турган болза, бо самчыгдакчыларны чогуур өйүндө-ле сойгалап илередир турган ийик.

Б. ХУРАГАН-ООЛ.

ЧАГЫТКАН СОЛУННАР КЕЛБЕСТӨӨН

Өвүр районун Солчур сумуунда «Коммунизмче орук» колхозтун бүгү кежиүнери 1953 чылдын солуннарын, журналдарын чагыдып алганнар.

Сөөлгү уеде чоңунуң ол чагытказынын тардылгазы кончук багай чоруп турар. Район төвү биле суму аразында тургускан почтачы колхоз контролары солуннарын, журналдарын болгаш амы-хуунуң чагааларын экээп каарга, чагааларын туралы-ла кижилер чазып номчуру.

С. САНДАН-ООЛ.

Чангыс-даа бажың тутшан

Улуг-Хем районда Киров аттыг көдээ ажил-агый артели тургустунган бээр элзеп үр үе эрткен. Ол колхозтун туудук бригадасы (бригадир эш Дамыничан) эрткен ийн-үш чылдарда туудук ажилын чорудуп, колхозчу суурну элзеп сайзыратканнар.

Сөөлгү уеде, ылангыя 1953 чылда колхозтун туудук бригаданын колхозчу суурну сайзырап талазы-биле кылган ажилдары чок чыгып деп сөглөп болур. Оон тодаргай хөргөңгө болза, 1953 чылда колхозта чангыс-даа бажың ажыглада кирбөөн болгаш туудук ажилын колхоз баштаар чери кошкак удуртуп турар.

Моон сонгаар туудук ажилын кыска хуусаада калбартарынын шыңгы хемчеглерин алыры негетинип турар.

К. ШАКТАРЖИК.

«ШЫННЫН» МАТЕРИАЛДАРЫНЫН ПЗИ-БИЛЕ

«Совет ажилдакчы шинчи чок»

Бо чылдын июль 25-те үнгөн № 143 «Шин» солунга парламентин «Совет ажилдакчы шинчи чок» дел эгелиг чүгөле Барын-Хемчик районун кадды камгалал кылдызынын эргелекчи Дьяченкону ажалга ээ-хыры-салга чок, күрүнени, хөй-нитиниң акша-хөргөңгилерин будап, мораль чок чүүдлерни кылып турганын шүгүмчүлзөн.

Дьяченконуң ол чүүдө бижитинге четлестери хыналдадан шын болуп илерзеп, Ажилчы чоңнар депутаттарынын Барын-Хемчик район Советинин күүсому ол чүүдү күүсому хуралына чугаалашкаш, Дьяченкону доңгуткан.

Дьяченкону ол ажилдан дүжүргөш, оон орунуга ол ажилды күүселди шыдаар кижилер тыпкаш, Барын-Хемчикке чорударынын дугайында айтышкынын СЭКП обкому областын кадды камгалал кылдызын-ге берген.

Чехословакиянын национал маадыры

(Юлиус Фучиктин өдүрткенинен бээр 10 чыл болганынга)

Юлиус Фучиктин ады делегейин хосталгага ынакшылдыг улустарына, чер бөмбүрээзин кырында бүгү ак-сеткилдиг кижилерге чок болгаш үнелди. Ол ат болза ажилчы чоңуну маадырлык чорунуң болгаш бодунуң хөргөңгө чөптүңгө бүзүрелдиниң демдээ, чырыктыктын шынның демдээ апарган.

Юлиус Фучик

Партиядан ырбаан болгаш чоңуну дайыны өскөрликниң идеятериниң туудуп бергени-биле гитлержи өдүрүкчүлөргө Юлиус Фучик 1943 чылдын сентябрынын 3-те шаажылатарып өдүрткен. Юлиус Фучик кадык-дошкун демиселге өдүрткен, ыччала-даа Юлиус Фучик төрзөн чуртун хосталгазына болгаш тускай хамаарышпас чорунуңа ынак бүгү кижилерин, кижилер төрелтетиниң келир удеги чаагай амдыралына бүзүрелдиглерин чүрөктеринде өлүм чок чурттап турар.

Чогаалчы-коммунист Юлиус Фучик болза, фашизмге удур демиселге бердинген когаралдар кезезде уттундурбас деп чүвени билип чораян. «Бистер өлүрүп-даа казавысса, сириниң уруг улус аас-кежиниңиң кезекчештери бооп чурттаар бис, чүгө дээрге, ааа бистер боттарыныстын амы-тыннысты берген-не болгай бис» деп өлүртүрүнүң ас мурунда Юлиус Фучик бижзөн. Бодунуң амдыралынын болгаш чогаалчыка магалыг чаагай үелери-биле тайбынны болгаш депшилгенин бүгү кижилерин реакциянын карангы күжүнүгө удур демиселге, улустар аразынын тайбыны болгаш эң-найыралы дээш демиселге кыйгырып турар.

Юлиус Фучик 1903 чылдын февральдын 23-те Прага хоорайга төрүтүнгөн. Ол биче анык чорур шаандал австро-венгрия монархиязынын үлетпүрүг улуг төвү — Чехиянын барын талазында Пльзень хоорайга чурттап чораян. Фучик ол черге сан болгаш бойус эртемни колдап

өөрөшүр боттүг өөредилге чериниң училдешинге өөренип тургаш дээр кижилери национал болгаш со-

хоорайнын кудумчузунче анык Фучик база кады үнгөн.

1919 чылда база бир болушкун Юлиус Фучиктин сагыш-сеткилин караткан. Ханыг дайынын уржуундан аялар түрүлдөн Европаның чоңу аш-чуттан болгаш яды түреин чоруктан качыдап турганнар. Аптаан бичи уруглар бөлүк-бөлүк-биле Пльзень хоорайнын кудумчуларына диңизин ылаштажып турганнар. Дайынын аар-берге качыдал-дөңгүзүп ажилчы массанын кырына чүдүрүп турган империалисттик буржуазия ол хөй өл-чаш урударыны коргучундан өске чүүң-биле-даа чөмгөрбөз билдингир. Аптаан түреин бичи уругларны боолагылааны Юлиус Фучик кара-биле көргөн. Ол чорук ааа капиталисттик делегейин башкарычы аңгыларынын өжээжин кара-сагыштын болгаш өскөрликчи чорунуң база бир бадыткалы болган.

Россия пролетар революциянын тилээзиниң идеяларына сорук кийргенин Юлиус Фучик ажилчы аңгынын хөргөңгө болуп шуут бердинген. Өөренири-биле Прага хоорайга 1921 чылда чөдир келгеш, Чехословакияны Коммунист партиязынын хүрээлиниң кирип алган. Фучик 1922 чылда эң баштай-ла бодунуң литература шүгүмчүлүгү чүүдлерин Пльзенин коммунист пардалазына парлап үндүргөн. Фучик 1925 чылда «Авангард» деп ажилчы журналдын удуртуп ажилына кирген. Юлиус Фучикти удатпаанда Чехословакиянын коммунист партиязынын төп органы «Руде Правога» ажилдадыры-биле чалап эжелген. Чехословак коммунистерин дайыны солунуна Фучик чүгө оон ажык ажилдап турган чылдарында эвес, харын эжелекчелерин эжелеп турган чылдарында ажилдап, ол органын чажыт үнүп турган дугааларынын редакторларынын бирээз апарган турган.

Юлиус Фучик бүгү чурталгазын-

деп аттыг очерк дептеринге шынчы болгаш ынакшылды-биле бижип турган.

Совет Эвилелинден ээл чаа бергеш Юлиус Фучик социализмниң чуртунуң дугайында Чехословакиянын ажилчыларына илетек кылган. «Оон сөзү хөй муң кижилерни чүрээнге болгаш угаанына сийниги кирип турган. Фучик капиталисттик чурттарда ажилчы чоңнар-биле бир дөмей бөдүн ажилчы кижилер күрүнени башкарып удуртуп турар, оон боду ышкаш шак ындыг ажилчы кижини күш-ажылынын үрүнелини шак оон боду ышкаш ажилчы кижилер ажылап турар социализм чуртун чижекке көргүзүп турган» — деп оон кадайы Густа бижзөн. Пропагандист ажил-чоруду-газы дээш Юлиус Фучикти удаванда бажынап каан. Ыччала-даа оон эрес-диин тура-соруун кара бажы сикпаан. Оон хосталганынын соонда демиселчи-чогаалчынын үнү чаа күш-биле чангылааны үнгөн.

Юлиус Фучик 1934 чылда ССРЭ-ге база катап чөдир келген. Чаа очерктеринге совет экономиянын өздүлгезин дугайын бижип турган, ынаарга ол чылдарда бүгү капиталисттик чурттар эконо кризисинге шыва алдыган турган. Даразында баргаш «Ында чуртта» — деп аттыг, ном болуп үнгөн ССРЭ-ден алдынган корреспондентиязы депшилгенин төвү тилзеп пролетариаттын чуртуна турар деп идея-биле сийниккен. Фучиктин бижзөн ол чүүдлери партияни, принциплалды болгаш шүдүгү дилими-биле оон удурлашыкчыларынын чүүдлериниң хоозун шынарлыг чүлчүраашкынындан оона алгалыр турган. Совет Эвилелиниң дугайында чогаалчынын очерктери болгаш чүүдлери, оон чугаалары Чехословакиянын ажилчы чоңнарынын меделерин быжыглап, фашист эжелек чылдарында чоңунуң удурлашышкынын белеткээ.

1938 чылдын сентябрыда, англия-франциянын фашизм деткзөөн политиказын түнелдинде, Чехословакиянын улустарын дайына каап берип, гитлержи фашизмни туразы-

да сула салган мюнхен сүлчээзинге хол үжүк салдыган турган. Ол-ла чылдын октябрыда Чехиянын болгаш Моравиянын Коммунист партиязы чажыт ажилдар байдалче кирген. Фучик база чажыт ажилдар байдалче шилчзөн.

1939 чылдын мартта, кажан Словакиянын националисттик бөдүктерге куландырып берипкеш, Чехиянын болгаш Моравияны гитлержи Германия шуут эжелеп апарга, Юлиус Фучик партиянын даалгазы-биле заводтарга болгаш Демир оруктарга үредекчи чоруктар органдаастаарларын удурткучуларынын бирээз апарган. Оон-биле чергелештир, Фучик революстуг национал комитеттерин тургузарын белеткен турган. Ол-ла чылдарда «Руде Право» солунун чажыт үндүрүп турган дугааларынын редакторларынын бирээз тургаш, чогаалчы «ВКП(б)» төвүгүнүң долчу куруун» болгаш ССРЭ Конституциязын Чехословак дыл кырына парлап үндүргөн.

Фучиктин ол чылдарда публицисттик болгаш литература шүгүмчүлүкчү ажил-чорудуугазы удурлашышкын кыларынын шимчээшкини организастаарына улуг уjur-дузалык болган.

Чажыт парлап үндүрүп турган Фучиктин чүүдлери капитализмниң кол үндөспөдөрүнүн кижилер көрүлгө чок эң каржы хевир — фашизмни сойгалап илередип турган. Ол чүүдлери гитлержи агрессияга удур ажилчы чоңуну кыйгырып турган. Капиталисттерин эгелзеп дайыны чоңуну тилелгези-биле доостур, ыччарга бо дайына фашизмни болгаш реакциянын бүгү кара күштерин чон чылча шавар деп Юлиус Фучик бүзүредип турган. «Руде Право» деп чажыт үнүп турган солунга Ленин хунеринге таварыштыр 1942 чылдын январьда үндүргөн дугаарына «Коммунизмниң туугуну адаа-биле» деп чүүдүңгө чоңуну катыжарыч болгаш демиселче Фучик кый- (Төңүзү 4-кү арында).

УЛУС ДЕМОКРАТИЯЗЫНЫҢ ЧУРТТАРЫНДА

Мурнуу-Барын Кыдаттың экономикактиг хөгжүлдөзү

ПЕКИН. Бойдустан улут казар байлаа Мурнуу-Барын Кыдатта мөөнөтинген деп «Диличиши» сөткүл бижип турар. Ында хөмүр даштык байлаа хөй, өндүг металлдары болгаш үлөтүр чиг-эдинин өске-даа хөвирлеринин хөй байлактары бар. Ол районун ховуларында рис, шай, чигирлиг тростниктиң болгаш көдөз ажил-агыйнын өске-даа культуруларын тарып турар. Бойдустан иязы-бүрү курлавырлары-биле Сычуань провинция эң байлак. Кыдаттын чону шагдан бээр «байлак чер» деп ол черин адап келген.

Ынчалза-даа Мурнуу-Барын Кыдаттын чону хосталырынын мурнууда иязы-бүрү аш-чем болгаш үлөтүр барааннарынын четпезинден үргүлчү качыдап турган. Ол черини чонунун адым түргөтү чорунун бир чыдагааны эки орук харылзааның чогу болуп турган. Маана кылып турган барааннар сайгарлыр хире эвес турган. Чинжөң садыгчылар ол черини продукциянын халаска сынырышсаан база боттарынын барааннарын үш хуу аар өртөккө сатпшаан чонун үптөп турганнар.

18 миллион ажыг кижилер, азы бүгү чурттакчы чонунун бештиң бири биче национал Мурнуу-Барын Кыдат хосталырынын мурунда чурттуң эком болгаш культура талазы-биле чыдып калган районнарынын бирээзи турган. Гоминданчы реакциянын чыдарында национал дердалдың политиказы маана эңне кадыг-берге турган. Гоминданчы дүжөмөттөр районун сайыралын өжөгээр моондактап турганнар болгаш национал көрүшөс чорукту кылып турганнар. Бижиң билбес чорук калбак болушкун болуп турган.

Мурнуу-Барын Кыдаттын чонунун амдыралын бүгү талазы-биле экижилер дээш Кыдаттын коммунисттиг партиязы болгаш улустун Төп

чазаа чурттуң хосталгынын соонда доран-на улуг кичээгени орук харылзааның тудушкунунче салбышаан, районун экономикактиг хөгжүлдөзүнө кирилкен. Районун чонунун амдыралын экижилердин улуг ролду чаа тургустунган Чэнду-Чунинин демир оруу ойнаан. Чэнду-Чунинин демир оруундан алгыда Мурнуу-Барын Кыдатта Тяньшуй-Чэнду демир оруунун участкаларынын бирээзинде орук харылзаа-зы база ажитынган. Өске участкаларда тудушкун ажыдары үргүлчүлөп турар.

Чазаглыг оруктарнын тургузукчулары улуг чедикшилерин чедип алганнар. Эрткен чылдың октябрыда Мурнуу-Барын Кыдатка 2650 ажыг километр чаа чазаглыг оруктар кылдынган, 14 муң ажыг километр оруктар каттап кылдынган. Биче националдыг районнарже чаа чазаглыг оруктарнын хөй кезин кирген.

Хем оруунун харылзаанын экижилдеринин талазы-биле ажылдар чорутунган. Мурнуу-Барын Кыдаттын төвү—Чунин хоррай-биле Пекинин, Шанхайны, Уханьны, Сианьны, Куьнинин харылзаштырып турар агаарнын доктаамал оруу ажитынган.

Районун экономиказы чайгылыш чок хөгжүп, культура четкөтөлип турар болгаш Мурнуу-Барын Кыдаттын ажылчы чонунун амдыралы экижил турар, хөмүр даш үлөтүрү дүргөн темпи-биле сайырап турар. Сычуань можда Юнчуань, Лунган болгаш Вэйюань уездилеринде хөмүр даш уургайлары ам хөмүр дашты Чэнду-Чунин демир оруунун тургузушкунга чедир турганын каш каш кат хөйү берип турар. Хөмүр даш тывыжынын бот-үнези элээн чингээн.

Мурнуу-Барын Кыдаттын ажылчы чоннары чаа аас-кежиктиг амдыралды тургусканнар. (СЭТА).

Чехословакияда көдөз ажил-агый продуктуларынга белеткел өртөктеринин бедээни

ПРАГА. Кызылтаска, көктарага, арбайга, сүтке болгаш малга белеткел өртөктерин элээн бедер дугайында Чехословак республиканын чазаа сентябрь 1-де шиттир хүлээп алган.

Күрүңге сентябрь 1-ге чедир дужаатынган кызылтас, көктарага болгаш чарба арбай чаа өртөктер-биле тельтинер.

Сүтке болгаш малга өртөктерин бедерлең сентябрьнын бирээден эгелеп доктаатынар. Сентябрь бирээге чедир пландан дашкаар дужаатынган продуктулар дээш эрги болгаш чаа белеткел өртөктеринин аразында

ытталын төлөп бээр. Кызылтаска, көктарага, чарба арбайга, сүтке болгаш малга белеткел өртөктери 24—46 хуу бедээни, оон-биле кады белеткелдер министрствонун 1953 чылдын май 30-дөгү тараачыннарын доктаатынган пландан дашкаар дужааган продуктуларынга өртөктерин улгатырарын көрүп турар доктаалы күштүг болуп артар.

Чазактын бо хемчеглери чем продуктуларынга үүрмөктөп садар өртөктерин бедитпей турар. (СЭТА).

Чехословакиянын национал маадыры

(Төнчүзү, Эгези 3-кү аринда).гырып турган. Ол-ла чылдарда Фучик элээн хөй литература шүгүмчүлөдиг кайгамчык эки чүүлдерин бижигилээ.

1952 чылдын ноябрьда Чехословакияга ЧКП ТК-нын секретары турган Рудольф Сланский баштакан сүлээчи өлүркүчү дээрбечилерин шиткен суд болган. Чонга болгаш күрүңгө уду, даштык капиталдын эрге-ажы дээш кем-буруудуг херек үлөткөн деп буруудатырарнын аразында, камгалал министринин орадакчызы турган Бедрж Райчин база турган. Райчин херечи барымдаалардан чайлаар арга чок апаргаш, хөрдээр арга чок болуп келеш, 1942 чылдын азында Юлиус Фучикти гестаповчуларга айтып бергенин шын деп минир ужурга таварышкан. Өскерлик дээрбечилерин шиткени Чехословакиянын национал маадыры—Юлиус Фучиктин өлүрткениге буруудуларын база шиткени ол болур.

Фашистин кара-бажынга кижиде шыдажыр аржак эрни хиличкөтөшкениге таваржып тургаш Юлиус Фучик бодунуң чонунуң аас-кежин дээш демиселин үргүлчүлөшсаан турган. Ол болза фашизм биле оон сөөлүг тулчушкуну болган. Чогаалчының «Моюнга дузакты кедирпкенде медээ» деп кижиге чырык бүрүлди болгаш долу маадырлыг чорукту берип турар кайгамчыктыг номун чогаалчы кара-бажынга тургаш бижиң дооскан.

Бодунуң номунга коммунист-револючуларнын дүрү-хөвирлерин

бижиң тургаш чогаалчы келир үени салгакчыларын маадырдыг чорукче кыйгырган. Тилетирбээн дайынчы Фучик болза, качыдалдан корткаш дүжү бергениринин чөгөңгү характерин көргүскөн.

«Моюнга дузакты кедирпкенде медээ»—бо дээрге улустун херээ дээш өлгөн маадырларын дугайында, бодунуң шынчы сөстери-биле казан-даа тилетирбес маадырларнын дугайында ыры-дыр. «Эжилерин-даа, өштүглерин-даа утпаар. Бодунуң херээ дээш-даа, силериниң херээнер дээш-даа өлгөннериниң дугайында херечилдерини могаг чок чыылдырылар. Амгы хүн эрткен үе анаар, улуг үениң дугайын, төөгүнү тургузуп турган ады чок маадырларнын дугайын чугаалажыр ыдыг хүн келир. Ат чок маадырлар турбаан, боду аттыг, боду арынды, боду күзөлдөргү болгаш идегелдеринг ыдыг кижилер турганнар, ычангаш оларнын кандыг бир эң бидинмес хиличкөтөшкени болза ады төөгүге кирип турарларнын хиличкөтөшкенинден биче эвес. Тулчушкунга өлгөннер кезээде биске чоо, бистин өңүлүүс, төрөөнеривис болунар...» деп Фучик биске ол чогаалын дамчытыр чугаалаан.

Фучиктин ному—эки сеткилдиг кижиниң амдыралынын сөөлүг хүниринеде сгыш бодалынын дугайын кижилерге чүгле чугаалап бээр дээн күзөлдө эвес, ол болза бодунуң чонунуң хосталгазынын улуг херээңге бүгү күжү-биле дузалаар дээн кижиниң күзөлдүр.

Синьхуа агентилели Кореяда туттурган шериглерни күчүлөл-биле «шилириниң» америк методтарынын дугайында

ПЕКИН. Синьхуа агентилелинин корреспондентизинин Кэсондан дамыдып турары болза:

«Дедир чанарындан ойталап турар» диртип турган аарыг болгаш балыктагырган туттурган шериглерин турганы Пусан чоогунда лагерден дедир чанып келген корей болгаш кыдат туттурган шериглер анаа американнарын чорудуп турганы «шилирге» уду туттурган шериглерин кытып турган демиселинин дугайын чугаалап турар. Аш болгаш өлүр чорук дээрге, туттурган шериглерге уду американнарын ажыглап турар чөспөз ол.

1952 чылдын апрель 16-да америк лагерге эрге-чагыргалары олар шилиге чорудар деп чарлааннар. Туттурган шериглер-биле «тус-тус беседа» чорударын шериг полициязынга дужаалап турган. Туттурган шериглер «Кандыг-даа шилиге турбас, бүрүнү-биле дедир чандыраар» деп харылап турганнар. Олар боттарынын шиттирилг чоруктарын көргүзүп дээш, боттарынын национал туттар аскылааннар. Ийн шак эрткен соонда куяк автомобильге деткикен 40 ажыг америк солдаттар туттарын үзө тирткылаар дээш секторже чаза таварып кирип келгенер. Ынчан Корей Улус армиязынын туттурган шериг албанчылардан туттарын камгалат турганнарын бирээзи өлүрткен, а бир кыдат эки-турачы балыктагырган. Ол эки-турачы сөөлүрүдир госпитальга өлгөн. Туттурган шериглер кортапсааннар. Олар дараазындагы эртен туттарын улам бедидир аскылааннар. Американнар анаа хары кылдыр балыг болгаш аарыг туттурган шериглерге эмчи дузаламчызы көргүзөрин хорааннар. Аштан өлбөзүңгө арга чалаарда-ла чедер, аш-чем үлүүнү чартык кезин кызырып каапкан. Ынчалза-жок, чангыс-даа туттурган шериг бодунун шиттиринден ойталаваан.

Туттурганнарга американнар аш-чемин болгаш сугну мырнай бербээннер. Каш-даа хонук ыңчаар үргүлчүлээ. Туттурган шериглер дегелдирээш кылашпа безин чадап турганнар.

Ынчан лагерлер чоогунга рис, хапан эди, консервалар чүдүргөн элээн каш шериг машиналары кээп хөвөртөн тургулап алганнар. Американнар аштан туттурган шериглерге: «Чинер, ыңчалза-даа оон-биле холбаштыр шилиргени чорудар бис!» деп чугаалап турганнар.

«Чинрин күзөп турар бис, ыңчалза-даа ол негелдени хүлээвес бис!» деп туттурган шериглер харылап турганнар. Олар сигени, оон туржук алгы-кешти чинринге чедип турганнар. Чеже-даа эрээдээшкин-согушкун тура, шилиге чорударынга чөпшээрешпес деп шиттирлеп алганнар.

Американнар майны 18-те дедир чанарындан ойталаарыңче туттурган шериглерин албадарынын база бир орадакчылыктын кылганнар. Ынчалза-даа ол база дагын буурап дүшкөн. Ынчан олар күштү херегелээнер. Майны 20-де эрте америк батальон танкаларын деткимчези-биле секторже чаза таварып кирип-келгеш, аар пулеметтарын, минометтарын, гранаталарын, химиктиг кымыччал бомбаларын сжылгавышаан, камгаланып чөспөк чок туттурган шериглерге халдааннар. 9 хонук дургузунда аштан келген аарыг болгаш балыг туттурган шериглер чамдык чүүлдер-биле камгаланып ужурга албадаттырган. Шак ажыг үргүлчүлээ хан төгүшкүнүн күнү эезинде 200 ажыг туттурган шериглер өлүрткен болгаш балыктагырган. Ынчалза-даа ол каржы күштүн херегелээри безин, Төрөөн чуртунче эеп чанарын негээн туттурган шериглерин тура-соруун сып шыдаваан.

(СЭТА).

Баодайжы армиядан массалыг ырбаашкынар

ШАНХАЙ. Вьетнамын Демократтыг Республиказынын элчин черинин Пекинде үндүрүп турары бюллетенин медээлөп турарын эзугаар алырга, француз эрге-чагыргаларын вьетнам улустун иштилен күш-биле чыып алганы баодайжы армиянын иштиле ырбаашкынар массалык-биле үргүлчүлөп турар. Четче эвес медээ эзугаар алырга, Хайдуонг мочунун Туй-Нгуен районга марттан июньга чедир чалча армиянын 120 ажыг солдаттары:

Винь-Фук мочуга январь 15-тен июньга чедир 660 ажыг солдаттар; Кьен-Ан мочуга чүгле майнын беш күннериниң дургузунда—200 кижиге; Кызыл хемин солагай талакы эринде районга майда болгаш июньну эгезинде—950 ажыг кижиге; Нинь-Бинь мочуга май 17-де бүдүн взвод ырбап чоруткан болгаш Нам-Динь мочунун бир районунга июнь айда чалча армиянын 300 ажыг солдаттары улустун талазыңче кирип келгенер.

(СЭТА).

Голландияда дайынга уду хөөннерниң өзүлдөзи

ГААГА. Голландияда чөспөгөлинишиктерин эилере бүдүрөр чорукка уду чонун удуранышкынары өзүп турар.

Шериг чарыгдалдарынын төзөвилелерин чингедирин чүгле ажылчы массалар эвес, харын ажил-херекти бөлүктөр база чөспөтүр турар. Адаа холбаштыр «Троув» деп эрги чүведе өскерилде чок дээр солун иязы-бүрү чурттар-биле быжыг ажил-херекти харылзааларын доктаадып тургузар дугайын үлөтүр болгаш садыг бөлүктери бодап турарын айтып турар. Роттердамдын садыг палатазынын даргазы Ван де Манделе ажил-херекти бөлүктөринин бодатын илеретпешаан, шериг чарыгдалдарын эвээжедир негээп:

«Де Нивеа стем» деп сурагыг журнал европейки камгалат шиттирели дээр чүвениң дугайында көрөзүңгө уду чинди-биле демисежиң турар. Оон дузасы-биле ол көрөзүн дөтөп турар метод болза, демократияны чокчулааны болур. Ол бүгү Гитлериниң үезинде кылдынып турган чүүлдерин сагылдырып турар деп «Де Нивеа стем» бижиң турар.

Американнарын мурунуга чагырыкчы бөлүктөриң чаптаачы чоруну ханы килеңгешкенин болдуруп турар деп «Де Ваархейд» солун бижиң турар. Америк генералдарын дужалаып эзугаар Голландияга шериг өөредилгелери чоруктуулан, дүвүрээзин медээни-биле 20 муң голланд шериг хүлээлгелерин олче келдирген. Шериг өөредилгелериниң үезинде дыка хөй фермерлериниң ажил-агыйларынга улуг каражакогаралдарын таварыштырган. Танкалар болгаш шериг машиналарын тарылгаларын кайга хамсаан чокчу узуткап каапкан. Чазактын адресинге тараачыннарын удуранышкынары кээп турар. Утрехтин районунда чурттап турар фермерлер чоокта чаа удуранышкынар кириген. Аэродромнарга черлер мндыг дапкыш болгаш бичи Голландияда, улуг-улуг участкактар үскөниңге олар кайгап турарлар.

Шериг самолёттары чурттакчыларын хүндүс-даа, дүне-даа амырталпайн турарын чагааларнын бирээзинде чугаалап турар. Чон үргүлчү

коргуп-сүртөп турар, чүге дээрге реактивти самолёттар болган чок-ла катастрофага таваржып, чурттакчылыг пунктуларга айдарлып дүшкүлээр. Чинжээлээрге, сөөлүг 12 айларын дургузунда реактивти 30 истребительдер чылча дүшкүлээ.

Шериг министри Стаф удуранышкынарга шериг өөредилгелериниң үезинде ыдыг таварылгалар чылаш чок болур боор чүве деп сатгыш амыр харылзааны «Де Ваархейд» бижиң турар!

Ассен районун чурттакчыларын чаа база удуранышкынар киргилээ. Шериг өөредилгелериниң үезинде шериглер школалар бажынарынга тургулап, Чүл дээрге, ол бажынарга шериглер турганынын үезинде хиринг серилер дөг апарган, ычангаш школачыларын өөредилгези аажок оозалдап эгелээр.

Школаларда дайын пропагандазынга болгаш шериг өөредилгези чоруктууларын удуранышкынар өзүп турар. «Схолдбад» солун бажыкыларын АНОФ деп голланд эвилелинде чырылышкын министриниң адынга чагааны парлаан, ында дайын пропаганданы кириген чорук өөредилгени нормазы-биле аажок чөрүлдээде турарын болгаш бичи уругларын база оларнын ада-пелериниң күзөлиңге уду болуп турарын айтып турар.

Голланд аныктарын Бүгү-ниити Эвилелинин удуруткучуларынын бирээзи Хенк Хукстраң медеглээни болза: «Америк генералдар болгаш бистин чуртувуста оларга бараан болуп турар кижилер монополиаларын кончаларын дээш голланд аныктарын ханыг төгерин күзөп турарлар. Ынчалза-даа оон чүү-даа үнемес. Голланд аныктар дайынны килеңгешкени-биле көрүп турар. Олар тайбынын күзөп турар. Бүгү-те маргылдаалыг айтыгыларын тайбын орук-биле шиттирлеп болуруп олар бүзүрөп көргөннер. Голландиянын аныктары кандыг-даа дайын авантюразын буруу-шаап турар болгаш тайбын дээш демиселин күштөлдирип турар.

(СЭТА).

Барын Герман эрге-чагыргаларынын чаа чоңгөзөи

БЕРЛИН. Бундестагга (барын герман парламентизинин адакым палатасы) сонгулдаалар хүнүнүң чоокшулап олурары-биле чөргөшөтүр бонн эрге-чагыргалар улам-на кылыктанып, чурттуң демократтыг күштеринге уду чаа-чаа чөңгөзөрин болгаш күчүлөп үлгөдилерини организастан турар.

Рейтер агентилелинин бонн корреспондентизиниң дыкнадында алгаш көөрге, бонн эрге-чагыргалар сентябрь 1-де чаа чөңгөзөңг кампанияны эгелээнер. Сентябрь 6-да бундестагга, сонгулдаалар чорударын «күчүлөдиг аргалары-биле» шаптыктаар деп сургаалда алган, «өөн герман коммунистериниң штурмакы отрядтары» ГДР-ден Барын Германияже чажыды-биле ханылап кирип келген дээр аяныг медегелди барын герман чазактын төлөөлөкчизи кылган.

Бонн чазанын шак ол өлүмзүр-

гей, чөңгөзөңг бодалы сонгулдааларын будуузуңде Германиянын коммунисттиг партиязынга болгаш Барын Германияда өске-даа демократтыг организацияларга уду чаа хоругдалдарын болгаш күчүлөкчү үлгөдилерин чорударынга чылдак тургузар, сонгукчуларын коргудар, оон-биле кады Герман Демократтыг Республикага уду хоп-нүгүлдү кампаниянын күштөлдирер дээш кылдынганында чингени чок.

Бонн эрге-чагыргалары шак ол хопчу нүгүлүнге чагдынып алгаш, бүгү Барын Германияда демократтыг кезектерин массалык-биле тудуп хоругдар чорукче кирипкен. Рейтер агентилелинин корреспондентиз Франкфурга-на Майнеден үш муң хире «коммунист агитаторларын» тудуп хоругдаанынын дугайын дыкнадып турар. Лондон радиозунуң сан-медээни эзугаар алырга, туттуруп хоругдаттырарларнын саны 4500 кижиге четкен.

(СЭТА).

Бирмада гоминданчы дээрбечилериниң үлгөдилерин үргүлчүлөвишаан

ШАНХАЙ. Бирманың девискээринден чанкайышчи дээрбечилерин үндүр дугайында КНО-нун Кол Ассамблеязынын апрель 23-те үндүргөн резолюциязы тура-даа, гоминданчылар чуртта мурунку хөвөр турбушаан болгаш хоорайларже баз ч суурларже араатаныг халдаашкынарын чорудуп турарлар. Рангундан алдынган медээни эзугаар алырга, Рангундан чөөн чүкче турар Татон хоорайнын чоогунга август 31-ден эгелеп кадыг-дошкун тулчушкуннар Бирманың чазак шериглериниң болгаш чанкайышчи дээрбечилерин аразында чоруп турар.

Бирманы шериг министрствонун медээни эзугаар алырга, чанкайышчи дээрбечилер Таиланда-биле кызыгаарлажып турар райондан чедип келгенер.

Монг-Саттан сонгу-барын талада 80 миң черде турар Кенг-Туңг хоорайны гоминданчылар чоокта чаа эжелеп алганнар. Рангундан алдынган медээде айтып турары болза, Монг-Сатче хүнүнүң-не эң чаа чөспөктөр кириштир шериг чөспөз чүдүргөн самолёттар кээп турар. Монг-Саттан муруну барын чүкче 80 миң черде турар Монг-Паннин кыдырларын гоминданчылар база быжылап турарлар.

(СЭТА).

Харысалгалыг редактор Д. О. БЕГЗИ.